

Zatajené popravky

Zatímco jména 242 osob popravených z politických důvodů komunistickým režimem v Československu už dávno známe, Čechy a československé občany popravené komunistickým režimem v Sovětském svazu nezná naše veřejnost dodnes. Teprve nedávné výzkumy v ruských a ukrajinských archivech totiž zjistily konkrétní údaje o více než 600 popravených, kteří byli posmrtně rehabilitováni. Je pravděpodobné, že popravených ve skutečnosti bylo ještě více, a že další archivní výzkumy odkryjí tragické osudy mnoha dalších Čechoslováků a příslušníků české menšiny v Sovětském svazu. Naprostá většina dosud zjištěných obětí byla zastřelena v době tzv. velkého teroru od léta 1937 do podzimu 1938. Nebyly to vlastně popravky, ale politické vraždy, neboť rozsudky smrti nevydávaly soudní orgány na základě prošetření viny, ale pověstné „trojky“, složené z místních vedoucích funkcionářů komunistické strany, státní správy a bezpečnosti. Obvinění byla zcela vykonstruovaná a zfalšovaná, aby se naplnila směrná čísla předem stanoveného počtu nepřátel režimu, kteří měli být zlikvidováni. Bylo tak během roku a půl povražděno asi tři čtvrtě milionu obyvatel Sovětského svazu, včetně více než 400 Čechů a československých občanů.

Právě tyto události přibližuje dokumentární film studia ČT v Ostravě Zatajené popravky. Jeho cílem bylo nejen poprvé seznámit veřejnost s dosud neznámými osudy obětí politických represí z řad Čechů a československých občanů v SSSR, ale též ukázat historické souvislosti oněch zločinů, a jejich dlouholeté falšování a zakrývání, jež u části veřejnosti dosud vzbuzuje pochyby o tom, zda se tyto zločiny skutečně odehrály. Napomáhá tomu i současná společensko-politická situace v Ruské federaci, kde se státní úřady jen velmi neochotně hlásí k odpovědnosti za činy svých předchůdců.

Film se natáčel ve třech různých prostředích – v Rusku, na Ukrajině a v České republice. Snažil se ukázat příčiny, průběh i rozsah represí a jejich následky, které v mnohém ohledu dodnes ovlivňují vědomí místních obyvatel. Zamýšlejí se nad tím renomovaní historici, pamětníci i pozůstalí po obětech, které se autorům filmu podařilo vyhledat.

V Rusku film zachytil především některá známá pohřebiště, na nichž se nacházejí ostatky popravených Čechů a československých občanů. I když v bývalém Sovětském svazu takřka není oblasti, v níž by takové hroby nebyly, soustředilo se natáčení nejprve na Moskvu, kde bylo popraveno téměř sto našich občanů. Leží na všech pěti dosud známých hřbitovech obětí politických represí, především však v Butovu, největším z moskevských pohřebišť, kde je mezi dvaceti tisíci obětí přes šedesát Čechů a československých občanů. Podobným místem je i nedaleká usedlost Kommunarka, kde mezi sedmi tisíci zjištěných obětí leží asi patnáct Čechoslováků. V oblasti dnešního Petrohradu pohřbívali povražděné v lese u obce Levašovo, kde jich leží na dvacet tisíc, včetně několika dosud zjištěných Čechů. O historických souvislostech sovětského teroru zasvěceně promluvil Jan Zbigněvič Račinskij, spolupředseda moskevského sdružení Memoriál, které se už řadu let zabývá historií politických represí a připomíná památku obětí. Podobně Anatolij Jakovlevič Razumov, vedoucí centra „Navracená jména“ v Petrohradu, vzpomněl na svou účast při exhumacích hromadných hrobů v Butovu a na budování memoriálního hřbitova v Levašovu. Přimo v Moskvě se podařilo najít i dceru popraveného Viléma Lobkovice z Frýdku.

Na Ukrajině se natáčelo na předměstí Kyjeva, kde je v osadě Bykovňa největší pohřebiště politických obětí na Ukrajině. Dosud se přesně neví, kolik lidí tu bylo pohřbeno, odhady hovoří o třiceti tisících, mezi nimiž bylo dosud zjištěno asi dvacet Čechů. Nejvíce popravených Čechů však leží na okraji okresního města Žitomiru, v hromadných hrobech zalitých asfaltem, jímž na mnoha místech proráží plevel. V okolních vesnicích žila početná česká menšina, takže bylo snadné využít korespondence s příbuznými v Československu a zkonstruovat obvinění z vyzvědačství, stejně jako cvičení v Sokole označit za výcvik teroristů. Dosud se podařilo zjistit jménem asi 200 popravených Čechů, včetně žen a mládeže.

V jediném dni, na svátek svatého Václava 28. září 1938, bylo zastřeleno 77 Čechů, což je nepochybně jedna z nejmasovějších vražd v českých dějinách. Navíc byla spáchána zrovna v době mnichovských událostí, kdy Sovětský svaz sliboval ohroženému Československu nezištnou pomoc. Ve filmu vystoupili historici z univerzity v Žitomiru doc. Mykola Kostrycja a doc. Maja Lutaj, která se zabývá dějinami české menšiny na Ukrajině. Zajímavé osobní svědectví podal prezident České besedy ve Lvově Evžen Topinka, který byl kdysi navštívit svého otce vězněného v sibiřském gulagu. Právě během natáčení v žitomirském archivu se dověděl, že jeho dědeček, o němž mu úřady tvrdily, že zemřel přirozenou smrtí na Sibiři v padesátých letech, byl ve skutečnosti zastřelen v Žitomiru už v roce 1938. Svě vzpomínky poskytlo i několik členů Krajanského spolku volyňských Čechů v Žitomiru. Každý z nich měl někoho z rodiny v gulagu nebo mezi popravenými.

Také v České republice lze najít svědectví o osobách popravených Sovětským svazu. Ve filmu vystupuje společně se svým synem neteř po Janu Březinovi z Kolína, slavném polárním letci a účastníku Papaninovy výpravy k severnímu pólu, který byl popraven pro smyšlenou špionáž pro Československo. Ze stejného důvodu byl popraven i někdejší major generálního štábu rakouské a později i sovětské armády Vilém Lobkovic z Frýdku, jehož vzdáleným příbuzným je dnešní biskup Ostravsko-opavské diecéze František Václav Lobkowicz. Děti po někdejším majiteli továrny na porcelán v oblasti Žitomiru Oldřichu Weinfurterovi žijí v Jablonci nad Nisou. Příbuzní montéra Richarda Kaši jsou dodnes v jeho rodné obci, Pustkovci u Ostravy. V obci Lukavice žije vnučka účetního Josefa Kroula, jehož jméno se objevilo i na pomníku nezvěstných z první světové války, protože nikdo z rodiny neměl tušení o jeho popravě. Celým filmem diváka provází historik Slezské univerzity v Opavě doc. Mečislav Borák, který v něm prezentuje výsledky dlouhodobých výzkumů problematiky perzekuce československých občanů v bývalém SSSR.

Záměrem tvůrců filmu bylo především sdělit české veřejnosti dosud téměř neznámá fakta o politických popravách Čechů a československých občanů v Sovětském svazu na konci třicátých let, neboť se svým rozsahem vymykají všem dosavadním představám. Svědectví asi desítky příbuzných po obětech represí aspoň symbolicky zastupuje tragické osudy oněch více než čtyř set obětí dosud určených jménem. Nesporným přínosem filmu je snaha o aktualizaci tématu, o zamyšlení nad možnostmi reflexe zločinů komunismu v dnešní společnosti, zvláště v Rusku a na Ukrajině, ale svým způsobem i v České republice.

Film tak může být vítaným zdrojem nových informací o historicky dosud nezhodnocené a společensky mimořádně aktuální problematice, může dát podnět k pátrání některým rodinám, které dosud hledají své příbuzně ztracené někde na východě, a může též významně přispět k uctění památky obětí politických represí, vůči nimž má naše společnost dosud výrazný dluh.